

MEDICINOS ISTORIJA IR RAIDA

Lietuviai farmacininkai Rusijoje 20 a. pradžioje: jų praktika bei tautinė patriotinė veikla

Vilma Gudienė^{1, 2}, Almontas Bagdonavičius¹, Zenona Šimaitienė^{1, 2}, Julija Davalgienė²
Kauno medicinos universiteto ¹Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejus,
²Vaistų technologijos ir socialinės farmacijos katedra

Raktažodžiai: farmacijos istorija, farmacijos karjera, farmacininkų tautybė, lietuvių tautinis judėjimas.

Santrauka. Reikšmingas vaidmuo kuriant modernią lietuvių visuomenę teko farmacininkams, kurie 20 a. pradžioje buvo viena gausiausių lietuvių inteligentijos dalis. Darbą vaistinėje rinkosi jaunuoliai, atsisakę paklusti tėvų valiai studijuoti kunigų seminarijoje, taip pat tie, kurie buvo pašalinti iš gimnazijų už anticarinę veiklą arba nebaigę mokslų dėl lėšų stygiaus ir svajoję apie inteligentišką profesiją. Pasirinkę savarankišką kelią, jaunuoliai išvykdavo į Rusijos didmiesčius ir ten pradėdavo vaistinės mokinio praktiką, vėliau išlaikydavo provizoriaus padėjėjo egzaminus ir po dvejų metų studijų universitete, laikydavo provizoriaus egzaminus. Gavę vaistininko diplomą, retai kuris grįždavo į tėvynę, nes čia buvo tankus vaistinių tinklas, todėl sunkesnės verslo sąlygos. Dažniausiai jie atsidarydavo vaistines įvairiose Rusijos gubernijose ir, manoma, kad tik 10 proc. lietuvių vaistininkų darbavosi savo krašte. Tačiau, gyvendami ir dirbdami svetur, jie puoselėjo tautines patriotines idėjas, aktyviai dalyvavo visuomeninėje veikloje, leido lietuvišką profesinį laikraštį „Farmaceutų reikalai“ ir stengėsi suvienyti visus po Carinę Rusiją pasklidusius lietuvius farmacininkus kovoti su nutautėjimu, skatinti grįžti į tėvynę ir dirbti jos labui. Šiame straipsnyje apžvelgiamas lietuvių farmacininkų karjeros kelias Carinėje Rusijoje ir jų tautinė patriotinė veikla.

Įvadas

19 a. pabaiga – 20 a. pradžia Lietuvos istorijoje žinoma kaip lietuvių tautinio judėjimo ir pasipriešinimo Carinės Rusijos represinei valdžiai laikotarpis. Kaip atsakas į Rusijos imperijos veiksmus – lietuvių kultūros naikinimą tauta pasirinko ne viešą protestą, bet savitą unikalų kovos būdą – lietuvių savimonės budinimą. Po abiejų tautų Respublikos padalijimo 1795 m. ir dalies Lietuvos prijungimo prie Carinės Rusijos, lietuvių tauta patyrė prievartinę rusifikaciją, kuri nuo 1864 m. pasireiškė ir lietuviško rašto draudimu. Kartu vyko aktyvus polonizacijos procesas, kuris iš bažnytinio ir viešojo gyvenimo stūmė lietuvių kalbą, kuri traktuota kaip valstietiška, archajiška, ir dalis lietuvių, pamiršę savo gimtąją kalbą, laikė save lenkais.

Priešindamiesi šiam procesui, kaimo žmonės kūrė lietuviškas mokyklas, leido jaunimą mokyti ir taip formavo savo inteligentiją. Kai kurie sulenkę lietuviai miestiečiai palaipsniui atsigręžė į savo tautines

ištakas. Gyvendama savo tėvynėje ir svetur, lietuvių naujoji inteligentija ir valstietija būrėsi į bendruomenes, kūrė organizacijas, leido lietuviškus leidinius ir formavo modernią tautinę bendruomenę, kuri 1918 m. paskelbė Lietuvos nepriklausomybę. Reikšmingas vaidmuo kuriant modernią visuomenę teko ir farmacininkams. 20 a. pradžioje jie buvo viena gausiausių lietuvių inteligentijos dalis.

Šio darbo tikslas – įvertinti farmacininkų aktyvumą tautinio atgimimo ir sąjūdžio metais, aptarti jų iniciatyvas ir pasiektus rezultatus.

Pagrindinis šio tyrimo šaltinis yra periodinė spauda: „Vilniaus žinios“, „Viltis“, „Lietuvos žinios“ ir jų priedas „Aušrinė“, taip pat lietuvių farmacininkų leistas laikraštis „Farmaceutų reikalai“. Vertingas šaltinis, rengiant medžiagą, buvo provizoriaus padėjėjo Adomo Mačiaus (1882–1969) rankraštis, kuriame pateikta per 100 jo kolegų biografijų. Autorius, pats buvęs aktyvus lietuvių sąjūdžio veikėjas, aprašė labiausiai pasižymėjusius vaistininkus visuomeni-

ninkus. Naudotasi ir farmacininkų atsiminimų medžiaga, kuri doc. Alfonso Kaikario iniciatyva sukaupta Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejaus fonduose.

Farmacininko profesijos pasirinkimo motyvai

Dažnas farmacininko profesijos pasirinkimo motyvas – siekis tęsti šeimos verslą. Vaistininkai skatindavo savo sūnus studijuoti ir perimti tėvo vaistinę. Tokia tendencija buvo ir Lietuvos vaistininkų šeimose. Tačiau 19 a. pabaigoje – 20 a. pradžioje išskirtinai lietuvius rinktis šią profesiją motyvavo politinės, socialinės ir ekonominės aplinkybės. Farmacininko kelią pasirinkusiųjų daugumą sudarė ūkininkų vaikai.

Į Carinės Rusijos universitetus buvo priimami tik gimnazijos baigimo pažymėjimą turintys asmenys. Daug lietuvių studijavo mediciną įvairiuose Rusijos universitetuose (1, 2). Inžinerijos, medicinos, teisės studijas rinkosi baigusieji gimnazijas. Tuo tarpu farmacininko specialybę galima buvo įgyti ir nebaigus gimnazijos. Jaunuoliai, kurie negalėjo baigti gimnazijos, dažnai pasirinkdavo farmacininko profesiją. Minėtas mokyklas jiems tekdavo palikti dėl keleto priežasčių: jie būdavo pašalinami už nelojalumą Carinės Rusijos valdžiai, kiti patys palikdavo gimnaziją dėl skurdžios tėvų ekonominės padėties, o didžiausią dalį vaistinės tarnautojų sudarė buvę kunigų seminarijos studentai.

Caro valdžia, norėdama asimiliuoti lietuvių tautą, pirmiausia skubėjo padaryti pertvarką švietimo sistemoje. Apribojo galimybę mokytis, sumažino pradinių ir vidurinių mokyklų skaičių, varžė visuomeninę, kultūrinę veiklą, uždraudė lietuvišką spaudą ir taip stabdė lietuvių inteligentijos formavimąsi. Tokie Carinės Rusijos valdžios veiksmai turėjo neigiamą įtaką lietuvių kultūros pažangai, tačiau skatino lietuvių vienijimąsi ir kovą prieš tautos kultūros naikinimą. 19 a. pabaigoje – 20 a. pradžioje lietuviai, kurių apie 90 proc. buvo valstietija, galėjo išsaugoti savo etninę identitetą tik suformavę tautos inteligentiją. Pasiturintys ūkininkai ir net skurdesni valstiečiai stengėsi lavinti savo sūnus. Jaunuoliai, įgiję pradinį išsilavinimą Lietuvoje, dažniausiai vykdavo mokytis į Liepojos ir Mintaujos (Jelgavos) gimnazijas. Dalis jaunuolių už anticarinę veiklą iš gimnazijų buvo pašalinti. Liepojos gimnazijoje mokytojo, rašytojo Jono Biliūno iniciatyva buvo įkurtas slaptas lietuvių gimnazistų ratelis. Jo nariai skaitė ir platino draudžiamą lietuvišką spaudą, o grįžę į savo gimtinę atostogauti, platino anticarinius atsišaukimus. Buvęs Liepojos gimnazistas provizoriaus padėjėjas A. Mačius rašė, kad jo mokslo metais (1895–1900) slaptajame gimnazijos ratelyje buvo daugiau nei 11

bendramokslių, vėliau tapusių farmacininkais (3). 1896 m. iš šios mokyklos buvo pašalinti gimnazistai lietuviai po to, kai atsisakė melstis rusiškai (4). Už lietuviškos spaudos laikymą ir platinimą 1898 m. iš Marijampolės gimnazijos buvo pašalintas vėliau provizoriumi dirbęs Jonas Skinkis (5). Provizorius Matas Valeika, persekiojamas už anticarinių atsišaukimų platinimą, taip pat negalėjo baigti gimnazijos. Tuomet Jonas Jablonskis jam patarė įsidarbinti vaistinėje mokytoju, nes „laisva profesija įgalina savarankiškai gyventi, grįžti į Lietuvą ir jai dirbti“ (4). Dėl „priešiškumo“ caro valdžiai gimnazijos nebaigę provizoriai Konstantinas Stašys, Karolis Žiugžda ir kt. (6). Provizorius Vincas Feliksas Kudirka savo atsiminimuose rašė, kad niekuomet neplanavo tapti vaistininku, bet svajojo apie gydytojo profesiją. Jo tėvas kaip ir daugelis lietuvių valstiečių skatino sūnų tapti kunigu. V. Kudirka mokėsi Veiverių mokytojų seminarijoje ir 1905 m. drauge su kitais keturiais bendramoksliais seminarijos administracijai įteikė peticiją, kurioje reikalavo „pašalinti tendencingus mokymus, įvesti lietuvių kalbą seminarijoje, nemušti mokinių“ ir t. t. Šią idėją palaikė ir kiti seminaristai pareiškę, kad nelankys paskaitų, kol nebus patenkinti reikalavimai. Peticijos autoriai netrukus buvo pašalinti iš seminarijos ir vėliau nuolat persekiojami Carinės Rusijos žandarų. V. Kudirka negalėjo pasilikti tėvų namuose ir prieglobstį rado Luokės miestelio vaistinėje. Čia jis pradėjo mokinio praktiką, bet greitai žandarmerijos buvo susektas ir 1908 m. emigravo į JAV (7).

Skurdesnės valstiečių šeimos neturėjo lėšų išlaikyti vaikus gimnazistus ir dalis jų buvo priversti nutraukti mokslus. Vienas žymiausių Lietuvos farmacininkų, farmacijos studijų Nepriklausomoje Lietuvoje kūrėjas profesorius Petras Raudonikis (1869–1950) dėl skurdžios finansinės padėties turėjo palikti gimnaziją ir pats savarankiškai ieškoti pragyvenimo šaltinio. Nepriteklus priverstė nutraukti mokslus gimnazijoje Simoną Gaudešį, vėliau tapusį Šilalės vaistininku, Adolfą Gerdvilį, vienos didžiausių Lietuvoje farmacinių bendrovių „Germapo“ bendrasavininkį ir kitus (8).

19 a. devintajame dešimtmetyje lietuviškose gubernijose veikė tik dvasinės ir pedagoginės specialiosios mokyklos, taip pat karinė ir techninė mokykla. Neturėdami didesnio pasirinkimo siekiantys mokslu lietuviai jaunuoliai dažnai stodavo į kunigų seminarias. Be to, turtingesni valstiečiai primygtinai stengdavosi bent vieną sūnų „išleisti į kunigus“. Stojantiejiems nereikėjo būti baigus gimnazijos, studijos nebuvo ilgos ir sudėtingos, o mokslus baigusiems buvo garantuotas visuomenės gerbiamas darbas ir finansinė gerovė. Tačiau nemažai jaunuolių palikdavo kunigų

seminarijas ir dalis jų išvažiuodavo iš tėvynės į Carinės Rusijos miestus, turėdami viltį ten studijuoti. Tik nedaugeliui iš jų pasisekė baigti gimnaziją ir įstoti į universitetą. Pašalinti iš gimnazijos arba neturintys lėšų, arba metę studijas seminarijoje atsidurdavo gyvenimo kryžkelėje. Kaip vieną iš galimybių jaunuoliai dažnai pasirinkdavo darbą vaistinėje. Deja, tai lėmė ne pašaukimas.

19 a. antrojoje pusėje lietuviškų gubernijų gyventojai galėjo įgyti universitetinį išsilavinimą Dorpat (Tartu), Maskvos, Peterburgo, Charkovo, Kijevo ir kituose Carinės Rusijos universitetuose. Per 84 metus nuo 1833 iki 1917 m. Maskvos universitete mokėsi apie 2 tūkst. jaunuolių iš Lietuvos. Per panašios trukmės laikotarpį nuo 1802 iki 1880 m. Dorpat (Tartu) universitetą baigė 228 absolventai, iš jų 31 provizorius (9). Daugiausia farmacininkų ir vaistinės mokinių gyveno ir dirbo Maskvoje. Vaistinės mokiniu be papildomų egzaminų galėjo tapti moksleiviai, baigę keturias gimnazijos arba progimnazijos klases, taip pat du dvasinės seminarijos kursus. Baigusieji gimnazijas turėjo lengvatą ir vietoje trejų metų vaistinės mokinio praktikos jiems pakako praktikuotis dvejus metus (10).

Atlikdami vaistinės mokinio praktiką, jaunuoliai galėjo privačiai arba savarankiškai pasiruoti provizoriaus padėjėjo egzaminams ir juos išlaikyti prie universiteto arba medicinos chirurgijos akademijos sudarytoje komisijoje. Drauge su prašymu laikyti egzaminus provizoriaus padėjėjams reikėjo pateikti liudijimą apie „gerą elgesį“. Į caro valdžios nemalonę patekusieji lietuviai tokį dokumentą kartais gaudavo papirkę valdininkus. Provizoriaus padėjėjai dvejus metus dirbdavo vaistinėje ir studijuodavo farmaciją universitete. Sėkmingai išlaikę provizoriaus egzaminus, jie gaudavo universiteto diplomą (11).

Palikę studijas dvasinėje seminarijoje ir dėl to negalintys grįžti į tėvų namus jaunuoliai dažnai išvykdavo į didesnius Carinės Rusijos miestus ir pradėdavo mokinio praktiką vaistinėse. Pavyzdžiui, Julius Čaplikas (1888–1941) nutraukė studijas kunigų seminarijoje ir pradėjo dirbti vaistinėje, vėliau šis provizoriaus padėjėjas buvo Lietuvos Respublikos Seimo nariu (1936–1940). Kitas provizorius ir aktyvus visuomenininkas, dirbęs Lietuvos Respublikos Sveikatos departamento Farmacijos skyriaus vadovu, Steponas Nasvytis (1883–1972) taip pat savo studijas pradėjo kunigų seminarijoje, po dvejų metų jas nutraukęs, dirbo vaistinėje (12). Į kunigų seminariją atsisakęs stoti Jonas Steikūnas, Antanas Žukauskas Vienuolis ir kiti. Rašytojas, provizorius Antanas Žukauskas Vienuolis (1882–1957) rašė, kad farmacija jam buvo ne mėgs-

tama profesija, bet išsigelbėjimas iš keblios padėties. Jis pasipriešino dėdės vyskupo Antano Baranausko ir savo tėvų valiai ir nesutiko stoti į kunigų seminariją (13). Gydytojo, Lietuvos Respublikos Prezidento Kazio Griniaus prisiminimuose minima, kaip vienas Garliavos gyventojas K. Griniaus tėvui pasakojo, kad vaistininko Kazio Aglinsko tėvai, norėdami jį išmokslinti kunigu, perniek išleido daug pinigų (14).

Taigi, lietuvių ūkininkų vaikai farmacininko profesiją rinkdavosi, ieškodami lengviausio kelio „išėiti į žmones“. Todėl šios profesijos lietuvių skaičius pranašavo daugelio kitų profesijų atstovų skaičių ir farmacininkai lietuviai dirbo įvairiose Carinės Rusijos gubernijose (15). Lietuvių farmacininkų biografijose pateikiami duomenys rodo aktyvią farmacininkų migraciją. Pavyzdžiui, provizorius Apolinaras Marcinkevičius farmacijos aukštojo mokslo diplomą 1891 m. gavęs Dorpat (Tartu) universitete dirbo Lietuvoje, po 1905 m. sukilimo slapstydamasis nuo caro žandarų išvyko į Peterburgą, vėliau į Mandžiūriją. 1938 m. „Farmacijos žinių“ vedamajame, apžvelgiančiame farmacijos raidą, rašoma, kad „90 proc., o gal ir daugiau lietuvių farmacininkų buvo išsiblaškę po plačiąją Rusiją ir skendo tirštoje rusų masėje“ (16).

Lietuvių farmacininkų pasiskirstymas Carinės Rusijos gubernijose

1891 m. iš viso 2782 farmacininkai dirbo Carinės Rusijos vaistinių vedėjais. 1086 (39 proc.) nurodė esą lenkų tautybės, 616 (22,14) proc. – žydų, 547 vokiečių, 327 – rusų ir ukrainiečių, 87 – lietuvių tautybės ir 119 kitų tautybių (17). Jau 1900 m. Carinės Rusijos vaistinių vedėjų lietuvių skaičius gerokai išaugo. 141 vaistinėms vadovavo farmacininkai, kurie nurodė esą lietuviai. Kauno, Vilniaus, Suvalkų ir Gardino gubernijų vaistinių vedėjais dirbo 78 lietuviai. Įdomu tai, kad tuo metu 6 iš 12 Vilniaus vaistinių vadovavo farmacininkai save laikę lietuviais, o Kauno mieste lietuvių vaistinių vedėjų nebuvo (18).

Lietuvių farmacininkų skaičius rytinėse Carinės Rusijos gubernijose sparčiai augo. 1918 metų spaudoje vaistininkas Vladas Narbutas nurodo, kad čia lietuvių kolegų yra apie 2 tūkst. (įskaitant ir vaistinės mokinius) (19).

Dažnas lietuvis, prieš atverdamas universiteto duris, farmacininko kelią pradėjo garsiojoje Maskvos Fereino vaistinėje. Čia lietuviai farmacininkai buvo vertinami dėl daugelio savybių: pareigingumo, stropumo, drausmingumo ir kaip dažnai buvo spaudoje pabrėžiama „už blaivumą“. Praėję visas pakopas: mokinio, provizoriaus padėjėjo, provizoriaus, lietuviai noriai buvo samdomi vaistinėms vadovauti, kelios

dešimtys lietuvių turėjo privačias vaistines. 1898 m. 50-ties Maskvos vaistinių vedėjais buvo 14 vokiečių, 14 rusų, 9 žydai, 8 lenkai ir 5 lietuviai. Dar trys lietuviai vadovavo Maskvos gubernijos vaistinėms (18). Tapę vaistinių savininkais ir vedėjais, jie dažnai padėdavo atvykusiems studijuoti ar ieškantiems darbo tautiečiams: priimdavo dirbti į savo vaistines, remdavo materialiai, informuodavo apie galimybes įsidarbinti kitose vaistinėse, padėdavo susirasti pastogę didmiestyje. 20 a. pradžioje daugiausia lietuvių farmacininkų gyveno ir dirbo Maskvoje.

Maskvos medicinos fakulteto studentas A. Buivydas 1884 m. laiške vaistininkui Vincentui Aleksandravičiui taip pasakoja apie pastarojo kolegas lietuvius: „Iš tavo bendru Maskvoje tikrai jau mažai kas beyra: Szemeta apsivedęs su siuvike gude ir palikins ję neszia

nuskambėjo pernei ant amžino gyvenimo pas musu narsius garbingus prosenius. Linka Kazokijoje nusi-pirko aptieką. Broniszas kaip ako bitis pasirode pradzioje sziu metu, bet tikrai vel iszsibalde isz Maskvos negavęs vietos. Tas kuris buvo Kielmeje aptekoje pradzioje metu megino duti akzaminą ant provysoriaus...“ (20). J. Basanavičius rašo, kad 1875–1879 m. Maskvoje studijavo apie 20–25 lietuviai studentai, o vaistinėse dirbo tik keli lietuviai farmacininkai (21), tuo tarpu 20 a. pradžioje, manoma, ten mokėsi, dirbo ir gyveno apie 150 lietuvių farmacininkų.

Gyvendami svetur, lietuviai kūrė studentų draugijas, savišalpos fondus, tautinius chorų, dramos ratelius. Farmacininkai ne tik dalyvavo įvairiose tautinėse organizacijose, bet ir patys steigė profesines tautines kuopeles: 1901 m. Peterburge, 1902 m. – Mask-

1 nuotr. Kijeve dirbę lietuviai farmacininkai

1912 m. provizoriaus padėjėjas Paltarokas (stovi pasirėmęs), provizoriaus padėjėjas P. Beržanskis (sėdi ant grindų), provizoriaus padėjėjas Januškis, provizoriaus padėjėjas Tartila (stovi), provizorius D. Dambrauskas (sėdi), provizoriaus padėjėjas A. Rušinas, provizoriaus padėjėjas P. Staugaitis, vaistinės mokinio K. Grybausko brolis, atėjęs fotografuoti vietoje išvykusio brolio (nuotraukos iš Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejaus fondų).

voje, 1911 m. – Kijeve ir kituose miestuose.

Didžiausias lietuvių farmacininkų centras buvo Maskva – tai liudija ir Nepriklausomoje Lietuvoje dirbusiems farmacininkams išduotų Maskvos universitete diplomų skaičius. 1928 m. Lietuvos vaistinėse (neskaitant Klaipėdos krašto) dirbo 160 provizorių ir 228 provizoriaus padėjėjai lietuviai, gavę mokslo baigimo dokumentus Carinės Rusijos universitetuose. Daugumos, tai yra 98 provizorių, diplomai išduoti Maskvos universitete, 35 – Dorpato, 13 – Kijevo, 6 – Charkovo, keletas studijas baigė Kazanėje, Odesoje, Tombove ir Tomske. Iš 228 provizoriaus padėjėjų liudijimų, išduotų įvairiuose Carinės Rusijos universitetuose, 63 išduoti Maskvoje, 40 – Kazanėje, 35 – Dorpate, 33 – Charkove, 30 – Peterburge, 16 – Kijeve, keletas – Saratove, Odesoje, Tomske (22).

Kituose Carinės Rusijos didmiesčiuose lietuvių farmacininkų skaičius buvo mažesnis. Didesniuose miestuose jų buvo keliolika, o mažesniuose vos keletas (18). Be Maskvoje dirbusių lietuvių farmacininkų aktyviai reikėsi Kijeve dirbantys lietuviai (1 nuotr.). 1911 m. šiame mieste mokėsi ir dirbo apie 15 lietuvių farmacininkų. Tūloje dirbo 9, vienas iš jų turėjo privačią vaistinę ir priimdavo dirbti tautiečius. Apie lietuvių farmacininkų aktyvumą galima spręsti iš jų aukų tautiniam farmacininkų judėjimui remti. 1911 m. tam tikslui dešimt lietuvių, gyvenančių Kijeve, skyrė 17,50 rub., iš kitų vietovių – 35,30 rub. (23). 1912 m. 14 Maskvoje dirbančiųjų paaukojo 19,38 rub., dirbančiųjų Kijeve – 25,25 rub. Nurodytos 12 labdarai paaukojusią Kijeve pavardės, taip pat pinigų atsiuntė kolegės iš Kursko, Tūlos, Čitos (24).

Baigę mokslus tik dalis lietuvių farmacininkų grįžo į Lietuvą, nors priešingai nei daugelio kitų profesijų atstovams, jiems caro valdžia nedraudė dirbti tėvyneje.

Lietuvių farmacininkų visuomeninė veikla už tėvynės ribų

Pagrindinė jėga, užsibrėžusi vienyti po Carinės Rusijos gubernijas pasklidusius farmacininkus, raginti kolegas tautiečius grįžti į tėvynę, buvo Maskvos ir Peterburgo farmacijos studentai ir vaistinių mokiniai. Pirmoji vaistinėse dirbančiųjų kuopelė įsteigta dar spaudos draudimo metais, 1901 m., Peterburge Mato Valeikos (1878–1937) iniciatyva (25). M. Valeika buvo aktyvus visuomenininkas, lietuviybės skleidėjas, knygnešys, tautinio sąjūdžio dalyvis savo prisiminimuose rašė: „Nors ir su dideliu vargu subūriau lietuvių farmacininkų kuopą“ (2 nuotr.) (4). Ši maža organizacija turėjo lietuviškų leidinių, kuriuos gaudavo iš Prūsijos, knygynėlių. Tai buvo viena pirmųjų lietuvių pro-

2 nuotr. Provizorius Matas Valeika (1878–1937)

fesinių organizacijų. 1902 m. panaši kuopelė įkurta ir Maskvoje. Jos steigimo iniciatorius buvo vaistinės mokinys, anksčiau priklausęs slapta lietuvių gimnazistų organizacijai Liepojoje (Mintaujoje), Jonas Kašinskas. Maskvos kuopelei priklausė devyni jaunuoliai, beveik visi vaistinės mokiniai. Jie mokėjo nario mokesį ir turėjo organizacijos įstatus. Kuopelės knygynėlyje buvo apie 50 lietuviškų knygų (26). Šie du jaunuoliai M. Valeika ir J. Kašinskas stengėsi suburti bendram darbui kolegas lietuvius. Deja, ne visuomet jie sulaukdavo vyresnių kolegų pritarimo. A. Mačius, įvardijęs J. Kašinską lietuvių farmacininkų „tautinio judėjimo vadu“, rašė, kad jo siekiamais, idėjoms ir jų realizavimo būdams vyresnės kartos lietuviai farmacininkai dažnai nepritarė (27). Po lietuviškos spaudos atgavimo 1904 m. atsirado įtakinga priemonė lietuvių vienijimui – tai laikraščiai. Tautinės idėjos, skelbiamos periodiniuose leidiniuose, pasiekė ir tolimuosius Rusijos kraštus. 1906 m. M. Valeika „Vilniaus žiniose“ ragino farmacininkus vienytis ir rūpintis tautiniais reikalais. Į diskusiją spaudoje kolegės neįsitraukė.

Beveik 40 metų neturėjus teisės net skaityti gimtąją kalbą, viešai prabilti spaudoje buvo nelengva. Nors autoriai pasirašydavo slapyvardžiais, vis dėlto baimintis viešai pareikšti savo mintis.

Nesulaukęs kolegų atgarsių, M. Valeika paprašė savo draugo Konstantino Šakenio (vėliau tapusio LR Švietimo ministru) surengti spaudoje polemiką, kurioje pastarasis pasirašytų slapyvardžiu „Ne-farmaceutas“ ir pateiktų perdėtai kritišką požiūrį į lietuvių farmacininkų elgseną, o kitas autorius, tai yra pats M. Valeika, pasirašytų slapyvardžiu „Farmaceutas“ ir atsakytų į pirmojo kritiką (4). „Ne-farmaceutas“ „Vilniaus žiniose“, negailėdamas kritiškų epitetų, rašė, kad dažniausiai farmacininkai papuolę į didmiesčio aplinką, gavę nemažą uždarbį, pamiršta tėvynę ir maloniai smaginas restoranuose ir klubuose (28). Eksperimentas iš dalies pasiteisino. Diskusija, inicijuojama vieno autoriaus ir vykusi tarp „Ne-farmaceuto“, „Farmaceuto“ ir M. Valeikos, neliko kolegų nepastebėta. M. Valeika, kartais pasirašydamas tikrąja pavarde, kartais slapyvardžiu „Farmaceutas“ rašė, kad dėl aštrios konkurencijos Lietuvoje farmacininkai negali grįžti, be to, tėvynėje nereikia tokio skaičiaus specialistų. Jis sutinkąs su kai kuriomis „Ne-farmaceuto“ pastabomis, pavyzdžiui, kad farmacininkų teorinis pasirengimas silpnas, dėl to kaltina Carinės Rusijos biurokratiją (29). Diskutuodamas apie problemas, M. Valeika siūlė suburti profesinę organizaciją ir drauge spręsti problemas. Tačiau diskusijos kuriam laikui nurimo, o idėja skatino apie tai pamąstyti ir kitus farmacininkus.

Nauja aktyvumo banga kilo 1909 m. ir spaudoje vėl prabilta apie farmacininkų tautinę savimonę. Tuomet be M. Valeikos pasisakė ir keletas kitų farmacininkų. Vėl priminta dar 1906 m. iškelta farmacininkų organizacijos kūrimo idėja.

1909 m. „Vilties“ laikraštis išspausdino M. Valeikos raginimą kurti farmacininkų sąjungą (30). Ši siūlymą kolegų sutiko palankiai. Tačiau organizatoriai, galintys įgyvendinti šį siekį ir suburti Lietuvoje, Maskvoje, Peterburge, Kaukaze, Sibire ir kitose vietose dirbančius lietuvių kolegas dar nebuvo subrendę.

Nauja daug ryžtingesnė tautiškumo banga kilo 20 a. dvidešimtajame dešimtmetyje. Kolegų vienijimo iniciatoriaus ir koordinatoriaus vaidmens ėmėsi Maskvoje dirbusių lietuvių farmacininkų kuopelė. Spaudos draudimo metais Maskvoje veikusi lietuvių farmacininkų kuopelė siekė išsaugoti savo kalbą, tautiškumą. Jie ne tik pogrindyje kaupė ir skaitė, bet ir patys platinė lietuvišką spaudą. Jau kitokius tikslus deklaravo 1910 m. pabaigoje naujai suburta lietuvių farmacininkų kuopelė Maskvoje. Jos veiklai vadovavo pirm-

takės vadovas J. Kašinskas, kuris siekė suburti visus kolegas tautiečius bendram patriotiniam darbui. Po metų, 1911 m., ir Kijeve buvo įsteigta lietuvių farmacininkų kuopelė (31). 1911 m. J. Kašinskas „Viltyje“ ragino lietuvių, farmacijos specialistus, sušaukti suvažiavimą, kuriame būtų svarstomi šie klausimai: kaip padėti lietuviams farmacininkams grįžti į Lietuvą, kaip įkurti profesinę organizaciją ir leisti periodinį leidinį. Be to, jis pabrėžė, kad farmacininkai turėtų burtis drauge su gydytojais (32). Į šį kvietimą atsiliepė tautiečiai. Kolegos suprato, kad, norint sugrąžinti į Lietuvą tautiečius, jiems reikia čia sukurti galimybę įsigyti vaistines, įsidarbinti tarnautojais ir realizuoti savo žinias bei sėkmingai plėtoti verslą. Rytinėse Carinės Rusijos gubernijose konkurencija tarp vaistinininkų buvo nepalyginamai mažesnė nei Lietuvoje. Ten buvo galima lengviau atsidaryti vaistinę arba gauti darbą. Todėl ekonominiai motyvai stabdė norinčius grįžti į Lietuvą. Farmacininkai svarstė, kaip sukurti palankesnę ekonominę aplinką lietuviams tėvynėje. Subačiaus vaistinininkas S. Nasvytis 1911 m. ragino farmacininkus kooperuotis ir organizuotai pirkti vaistines. Vaistinininkas Vladas Šilkaitis iš Tūlos siūlė, kad ši organizacija vienytų tik lietuvių ir jos nariai tėvynėje iš kitataučių pirktų vaistines, o vėliau jas parduotų tik savo tautiečiams. Tam tikslui, jo manymu, reikėtų įsteigti Vilniuje informacijos ir tarpininkavimo biurą ir pavesti jam atlikti šias prekybos funkcijas (33). Tačiau Vilniuje tuo metu dirbo vos keletas lietuvių farmacininkų, ne visiems ši idėja buvo priimtina, todėl liko neįgyvendinta. Vis dėlto 1911 m. prie lietuvių farmacininkų būrelio Maskvoje buvo įsteigtas informacinis centras, kuris teikė žinias apie galimybę įsidarbinti Lietuvoje, apie lietuviškose gubernijose parduodamas vaistines (34).

Farmacininkai vienijosi įvairiuose miestuose, tačiau pasiekti pagrindinį tikslą – įkurti bendrą organizaciją sekėsi sunkiai. Į kvietimą sušaukti suvažiavimą palankiai atsiliepė daugelis spaudoje pasisakiusių lietuvių farmacininkų, tačiau kilo nesutarimai, kur jį rengti – ar Vilniuje, ar Maskvoje? Diskusijos kilo ir svarstant klausimą, ar nederėtų su gydytojais kurti bendrą organizaciją ir drauge leisti leidinį. Priimti tokį sprendimą farmacininkus ragino ir gydytojas Kazys Grinius (35).

Deja, dėl priešpriešos tarp šių dviejų profesijų atstovų minėtas siekis buvo neįgyvendintas. Dažnai spaudoje buvo diskutuojama apie farmacijos specialistų norą išsivaduoti iš gydytojų „viršenybės“, be to, nepagrįsti kaltinimai vieni kitiems užkirsdavo kelią idėjoms įgyvendinti.

Be minėtų ginčų kilo diskusija ir dėl farmacijos specialistų socialinės atskirties. Vaistinininko padėjėjas, pasirašęs slapyvardžiu J. Zigmantinis, „Lietuvos žiniose“ kolegų retoriškai klausė, ar gali vienoje draugijoje burtis vaistinių savininkai, tarnautojai, mokiniai ir kokia vienybė tarp jų galima (36)? Maskvos lietuvių farmaceutų kuopelė ėmėsi organizuoti suvažiavimą ir rūpintis organizacijos įkūrimu bei periodinio profesinio laikraščio leidyba. Savo profesinį leidinį „Farmaceutų reikalai“ farmacininkai leido 1911–1912 m. ir po pertraukos 1918 m.

Pirmasis farmacininkų profesinis leidinys lietuvių kalba

Pagrindinė „Farmaceutų reikalų“ tema – tautiškumo žadinimas ir pareigos tėvynei priminimas. Polemizuojama apie grįžimą į tėvynę, apie priežastis, trukdančias tai įgyvendinti, apie farmacininkų, dirbančių Carinės Rusijos miestuose, nutautėjimą. Laikraštis susilaukė finansinės paramos iš kolegų, dirbančių ir Lietuvoje, ir Sibire, ir didžiuosiuose Rusijos miestuose.

Leidiny suvaidino svarbų vaidmenį, vienydamas Carinėje Rusijoje gyvenančius ir dirbančius lietuvių farmacininkus. Vis dažniau redakciją pasiekdavo rašiniai iš tolimų imperijos vietų, ir „Farmaceutų reikalai“ tapo pagrindine lietuvių farmacininkų, gyvenančių įvairiose gubernijose, komunikacijos priemone. Palaipsniui laikraščio apimtis didėjo, turtingesnė tapo ir leidinio tematika. Pasirodė kelios publikacijos apie farmacijos terminologiją, mokslą, ekonominius aspektus. Kolegų materialinė parama laikraščio leidybai aktyvėjo, todėl leidinio biudžetas nuolat augo. „Farmaceutų reikalų“ antrajame numeryje skelbiama, kad jo leidybai surinkta 52 rub. 80 kap., trečiajame numeryje nurodyta, kad iš surinktų 159 rub. 59 kap. leidybai panaudota 97 rub. 09 kap., o ketvirtojo numerio leidybos biudžetas – 114 rub. 50 kap., panaudota 75 rub. 17 kap. (37). Nors redakcijos bendradarbiai guodėsi, kad stokoja publikacijų ir reikia nuolat raginti autorius rašyti, tačiau laikraščio puslapiuose dažniau pasirodydavo farmacininkų iš Čitos, Kursko, Rygos ir kitų miestų nuomonės ir pranešimai. Leidinio apimtis didėjo, jo turinys tapo įvairiapusiškesnis ir įdomesnis.

Plėtoti leidybą dėl daugelio priežasčių buvo nelengva. Viena jų – Carinės Rusijos valdžios persekiojimų baimė. Laikraštyje autoriai pasirašydavo slapyvardžiais, o redakcija baiminosi kratų ir caro valdžios nemalonės. 1912 m. rudenį parengtą medžiagą sudegino vienas redakcijos darbuotojas, „didžiai įbaugin-

tas to, kas Rusijoje per daug paprasta“ (38). Kaip rašė farmacininkai, „valdžios letena buvo nuolat jaučiama“. Rusijos farmacininkų draugijos taip pat reiškė nepasitenkinimą dėl tautinės profesinės organizacijos steigimo idėjos, kuri buvo plėtojama leidinyje (39).

Iš Maskvos į Lietuvą išvykus laikraščio kūrimo iniciatoriui J. Kašinskui, leidybos grupėje trūko lyderio ir tvirto organizacinio branduolio. Vyresnės kartos lietuviai farmacininkai nedalyvavo leidinio kūrybinėje veikloje ir apsiribojo tik finansine parama. Be to, kai kurie kolegos reiškė priekaištus dėl laikraščio turinio ir redakcijos sprendimų. Pavyzdžiui, kolegų iš Kijevo laiške redakcijai piktinamasi, kad pirmiau tautinių idėjų „Farmaceutų reikaluose“ keliama ekonominiai klausimai, tai yra vaistinių ir sandėlių kūrimo reikalai.

Farmacininkai visuomenininkai siekė, kad būtų sušauktas kolegų lietuvių suvažiavimas ir įkurta organizacija, kuri tęstų ir leidybinę veiklą. Pirmasis suvažiavimas įvyko 1911 m. birželio mėn. Vilniuje, tačiau dėl mažo dalyvių skaičiaus akivaizdžių rezultatų nepasiekta.

1911 m. liepos 12 d. Lietuvių mokslo draugijos (LMD) susirinkime buvo įsteigta šios draugijos Medicinos ir farmacijos sekcija. Jai pavesta rūpintis medicinos ir farmacijos laikraščio leidyba, terminologijos kūrimu, vaistingųjų augalų tyrinėjimu. J. Kašinskas buvo išrinktas šios sekcijos nariu (27). Tačiau tai nepaskatino farmacininkų aktyvumo.

Nepasiteisinus bandymui sukviesti lietuvių farmacininkus į suvažiavimą Vilniuje, antrasis suvažiavimas 1912 m. vasarą buvo sušauktas Maskvoje. Tačiau ir jame dalyvavo tik lietuviai farmacininkai, gyvenantys Maskvoje, ir vos keletas farmacininkų iš Lietuvos, todėl ir šiame renginyje draugija nebuvo įkurta.

1912 m. dėl anksčiau minėtų priežasčių kilo ir „Farmaceutų reikalų“ leidybos krizė. Ieškodami išeities, keli aktyvistai – Maskvos lietuviai farmacininkai 1912 m. atvyko į LMD suvažiavimą Vilniuje ir su šios draugijos Medicinos ir farmacijos sekcijos nariais bandė aptarti galimybę sustiprinti „Farmaceutų reikalus“, tačiau pastarieji siūlė leisti naują leidinį, kuris būtų skirtas gydytojams, veterinarams ir vaistinininkams. Pirmiausia farmacininkai nebuvo pajėgūs savarankiškai tęsti profesinio laikraščio leidybos, antra – nenorėjo prisidėti prie gydytojų iniciatyvos ir drauge kurti naują leidinį. Taigi, „Farmaceutų reikalų“ leidyba nutrūko. 1913 m. išėjo LMD narių gydytojų leidžiamas laikraštis „Medicina ir gamta“. Įžanginiame žodyje buvo rašoma, kad jis skirtas gydytojams, farmacininkams ir kviečiami visi, norintys aktyviai daly-

vauti jo leidyboje. Šio laikraščio turinys ir struktūra skyrėsi nuo „Farmaceutų reikalų“. Pirmajame daugiau dėmesio buvo skiriama mokslo naujovėms ir medicinos praktikai, antrajame – tautinėms idėjomis. Farmacininkai rengiant leidinį nedalyvavo. „Medicina ir gamta“ gyvavo trumpai, išleisti tik keli laikraščio numeriai. Redakcija stokojo publikacijų ir aktyvaus kolegų palaikymo. Tuo tarpu farmacininkai siekė atgaivinti savo profesinį leidinį „Farmaceutų reikalai“. „Lietuvos žiniose“ 1914 m. vėl pradėta polemizuoti apie profesinę spaudą, pagrindinė tema – kuriuo keliu pasukti? Ar eiti drauge su „Medicina ir gamta“, ar leisti „Farmaceutų reikalus“? Dauguma palaikė pastarąją nuomonę ir iniciatyvinę grupę, kurioje buvo Antanas Sutkus, Vladas Narbutas, Edvardas Šukevičius, rūpinosi atnaujinti laikraščio leidybą.

Naujieji leidėjai nusprendė skelbti panašias temas kaip ir 1911–1912 m. „Farmaceutų reikalai“, sumažinti formatą, apimti ir leisti jį reguliariai kas mėnesį. Pagrindinės temos, jų manymu, turėjo būti skirtos tautiškumui žadinti, kolegų grįžimui į tėvynę organizuoti, farmacijos lietuviškajai terminologijai kurti, mokslo naujovėms aptarti (40). Nuo 1913 m. laikraščio leidybai kasoje buvo likę 68 rubliai 55 kapeikos, 51 rub. paaukėjo įvairių miestų farmacininkai, dar 41 rub. buvo surinktas Maskvoje įvykusio farmacininkų vakarėlio „Mirtų vainikas“ metu. Taigi, laikraščio leidybai lėšų buvo, tačiau darbas sekėsi daug sunkiau nei planuota. 1914 m. pabaigoje iniciatyvinę grupę spaudoje paskelbė, kad „Farmaceutų reikalai“ dėl karo neramumų nebus žadėtu laiku išleisti (41).

1918 m. sausio mėnesį kūrybinę grupę, kurios iniciatoriais buvo A. Sutkus, S. Nasvytis, V. Narbutas, išleido aštuonių puslapių laikraštį „Farmaceutų reikalai“ ir jame informavo, kad 1917 m. gegužės mėnesį kolegos Maskvoje įkūrė Lietuvių farmaceutų sąjungą (19). Jonas Makauskas išrinktas šios draugijos pirminku (42). Tačiau po bolševikinio perversmo Rusijoje ir turto nacionalizavimo daug lietuvių suskubo grįžti į nepriklausomybę paskelbusią Lietuvą. Čia jiems teko spręsti kitas problemas, organizuoti farmacijos sektoriaus darbą, kurti draugijas, dalyvauti kuriant ir aptariant teisinę bazę. Politinės aplinkybės iš esmės pakeitė farmacininkų veiklos tikslus, neliko būtinybės kelti tautines idėjas. Aktualus tapo bendras visų darbas siekiant sukurti savitą Nepriklausomos Lietuvos farmacijos modelį.

Apibendrinimas

20 a. pradžioje lietuviai farmacininkai buvo viena

gausiosios tautos inteligentijos dalis. Jie aktyviai dalyvavo patriotiniame judėjime ir deklaravo pagrindinį siekį – organizuoti kolegų lietuvių grįžimą į tėvynę.

Profesinės tautinės organizuotos veiklos pradžia – 20 a. pirmieji metai. Lietuviai farmacininkai vieni pirmųjų įkūrė profesines tautines kuopeles, vėliau (1911–1912; 1918) leido profesinį leidinį, 1917 m. įsteigė draugiją.

Ši visuomeninė veikla aktyviau buvo plėtojama už tėvynės ribų, Carinės Rusijos centruose – Maskvoje, Peterburge, Kijeve.

Siekdami pagrindinio tikslo, lietuviai farmacininkai užsibrėžė tam tikrus uždavinius: suburti profesinę tautinę organizaciją, leisti profesinį laikraštį, sušaukti visų lietuvių farmacininkų suvažiavimą. Tik dalį šių uždavinių pavyko įgyvendinti. Sėkmingiausia buvo leidybinė veikla. Suvažiavimai buvo negausūs ir atvykdavo tik to regiono, kuriame buvo šaukiamas suvažiavimas, farmacininkai. Dideli atstumai trukdė suburti visoje Carinėje Rusijoje dirbusių lietuvių farmacininkų atstovus ir suvažiavime įkurti draugiją. Lietuvių farmaceutų sąjunga buvo įkurta tik 1917 m., likus aštuoniems mėnesiams iki Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo.

Organizuota profesinė tautinė veikla pasiekė tokių rezultatų:

1. Po Carinę Rusiją išsisklaidę kolegos neprarado ryšių su tautine bendruomene.
2. Dalis farmacininkų grįžo į savo tėvynę ir čia įsitraukė į tautinį judėjimą.
3. Padėdami vieni kitiems, kolegos palengvino migracijoje išskylančius sunkumus.
4. Farmacininkų kuopelėse išsiskyrė lyderiai, kurie vėliau tapo Nepriklausomos Lietuvos farmacininkų visuomeninio judėjimo organizatoriais.

Pagrindinio farmacininkų visuomeninio judėjimo tikslo – gausinti savo gretas Lietuvoje pasiektą rezultatą atspindi vaistinėse dirbusių specialistų tautinė sudėtis.

1890 m. 50 proc. Vilniaus gubernijos vaistinių vedėjų nurodė esą lietuviai, 1914 m. – tik 21 proc.

Kauno gubernijoje matome kitokią dinamiką, čia vis daugiau vaistinės steigė, pirkė ir dirbo jose lietuviai farmacininkai. Nuo 1890 iki 1914 m. lietuvių vaistinių vedėjų skaičius Kauno gubernijoje išaugo nuo 25 iki 75, 1914 m. 54 proc. vedėjų buvo lietuviai.

Taigi, farmacininkai prisidėjo prie tautinės bendruomenės stiprinimo, tautinių idėjų sklaidimo ir visuomenės brandos.

Lithuanian pharmacists in Russia at the beginning of the 20th century: their practice and national patriotic activity

Vilma Gudienė^{1, 2}, Almontas Bagdonavičius¹, Zenona Šimaitienė^{1, 2}, Julija Davalgienė²

¹Lithuanian Museum of the History of Medicine and Pharmacy,

²Department of Drug Technology and Social Pharmacy, Kaunas University of Medicine, Lithuania

Key words: the history of pharmacy; becoming a pharmacist; pharmacists and nationality; the Lithuanian national movement.

Summary. An important role in the formation of modern Lithuanian society was played by pharmacists who at the beginning of the 20th century were one of the most numerous parts of Lithuanian intelligentsia. They chose a job in a pharmacy not as a mission of life but due to political, social, and economic reasons. The majority of pharmacists were children of peasants who had refused to obey their parents and study in the seminary of priests. Those people who had been ousted from gymnasiums because of an anticzarist activity or those who had not finished school due to the lack of money also became pharmacists. Young men who had chosen a way of self-support left to the biggest cities of Russia and started the practice of an apprentice in a pharmacy. Later, they took examinations to become an assistant of a pharmacist, and after two years of studies at university, they took examinations of a pharmacist at last. Having got a diploma, they usually did not return to their motherland because there was a large network of pharmacies; thus, business conditions were harder, of course. They established pharmacies in various provinces of Russia most often, and it is supposed that only 10% of Lithuanian pharmacists worked in their native country. Living and working in a Russian environment, however, they enshrined national patriotic ideas, were active participants in social activities, published a Lithuanian professional newspaper “Farmaceutų reikalai” (translation, “Matters of pharmacists”), and attempted to unite all Lithuanians living in czarist Russia to struggle against denationalization, to encourage people to return to their motherland, and to work for its good. This article deals with the path for a career of Lithuanian pharmacists in czarist Russia and their national patriotic activity.

Correspondence to V. Gudienė, Lithuanian Museum of the History of Medicine and Pharmacy, Kaunas University of Medicine, Raguvos 10A, 44275 Kaunas, Lithuania. E-mail: vilma.gudiene@med.kmu.lt

Literatūra

1. Brunevičiūtė R, Braždžionytė J. Universitetinių studijų tradicijos Kauno medicinos universitete. (Traditions of university studies at Kaunas University of Medicine.) *Medicina (Kaunas)* 2006;42(10):852-9.
2. Laurynaitytė G, Lignugarienė A, Valiukevičienė S. Broniaus Sidaravičiaus 110-osioms gimimo metinėms: žymus mokslininkas, pedagogas, gydytojas. (Renowned scientist, pedagogue, and physician: dedicated to the memory of the 110th anniversary of Bronius Sidaravičius's birth.) *Medicina (Kaunas)* 2007;43(9):679-84.
3. Mačius A. Farmacininkai – Liepojos gimnazijos slaptojo ratelio nariai. (Pharmacists – the members of secret society in Liepoja school.) *Farmacijos žinios (Kaunas)* 1938;2:41-2.
4. Valeika M. Dvidešimt penkeri metai Vilniaus krašte. (Twenty-five years in Vilnius region.) Vilnius: Mintis; 1989. p. 14, 32-3.
5. Kaluškevičius B, Misius K. Lietuvos knygnešiai ir daraktoriai, 1864–1904. (Lithuanian book-carriers and daractors, 1864–1904.) Vilnius: Diemedis; 2004. p. 423.
6. Žukienė R. Lietuvos farmacininkų erškėčių keliai. (Lithuanian pharmacy in exile.) Vol. 2. Kaunas: Epaisas; 2002. p. 270, 322.
7. Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejaus fondai. (Lithuanian Museum of the History of Medicine and Pharmacy Archive.) B. Vaistininkų atsiminimai. 1956. Provisorius V. F. Kudirkos atsiminimai. L. 40.
8. Žukienė R. Lietuvos farmacininkų erškėčių keliai. (Lithuanian pharmacy in exile.) Vol. 2. Kaunas: Epaisas; 2002. p. 113, 117.
9. Tyla A. Lietuvos jaunimas Tartu universitete 1802–1918 m. (Youth of Lithuania in Tartu University in 1802–1918.) *LTSR Mokslų akademijos darbai: A serija*. Vol. 3. Vilnius; 1973. p. 103.
10. Taisyklės aptiekų mokiniams. (Standing rules for pharmacy's apprentice.) *Lietuvos žinios* 1911;73:2.
11. Schaeffer Conroy M. In health and in sickness. New York: East European Monographs, Boulder; 1994. p. 26.
12. Gudienė V. Profesijos ir šeimos ryšiai lietuvių vaistininkų bendruomenėje 19 a. pabaigoje – 20 a. pradžioje. (Links between profession and family in the community of Lithuanian pharmacists at the end of 19th and the beginning of 20th centuries.) *Medicina (Kaunas)* 2005;41(6):529-35.
13. Žukienė R. Lietuvos farmacija. (Lithuanian pharmacy.) Vol. 1. Vilnius: Farmeka; 1998. p. 191.
14. Ilgūnas G. Kazys Grinius. Vilnius: Priedai; 2000. p. 29-30.
15. Atsišaukimas – pranešimas. (The Proclamation – Report.) „Aušrinės“ priedas „Farmaceutų reikalai“ 1911;2:75.

16. Nepriklausomo gyvenimo 20 metų sukaktis. (The 20th anniversary of Independence.) Farmacijos žinios 1938;2:3.
17. Schaeffer Conroy M. In health and in sickness. New York: East European Monographs, Boulder; 1994. p. 107, 492.
18. Rossiiskij meditsinskij spisok na 1900 god. (Register of Russian Medicine.) Peterburg; 1900. p. 1-104.
19. N-tas. VI. Organizavimosi reikalai. (The matter of organization.) „Aušrinės“ priedas „Farmaceutų reikalai“ 1918;1:6.
20. Stud. A. Buivdydo laiškas V. Aleksandravičiui 1884 m. (The letter of the student A. Buivdydas to V. Aleksandravičius 1884.) Mūsų senovė 1937;3(8):519.
21. Basanavičius J. Lietuvių tauta. (Lithuanian nation.) Vilnius; 1936. p. 23.
22. Lietuvos medicinos, veterinarijos ir farmacijos personalo ir įstaigų sąrašas, 1928–1929. (The register of staff and institutions of Lithuanian medicine, veterinary medicine and pharmacy, 1928–1929.) Sveikatos departamento oficialus leidinys. Kaunas; 1930. p. 129-151.
23. Korespondencijos. (The correspondences.) „Aušrinės“ priedas „Farmaceutų reikalai“ 1911;2:146-148,150.
24. Aukos. (The donations.) „Aušrinės“ priedas „Farmaceutų reikalai“ 1912;3:31-2.
25. Laučiūtė SJ. Peterburgas Lietuvos mokslo ir kultūros istorijoje. (St. Peterburg in the history of Lithuanian science and culture.) Vilnius: Rotas; 2002. p. 66.
26. Zigmantinis J. Kregždys. „Aušrinės“ priedas „Farmaceutų reikalai“ 1912;4:37-8.
27. Mačius A. Rankraštis. (The manuscript.) Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejaus fondai. (Lithuanian Museum of the History of Medicine and Pharmacy Archive.) F. 2. Ap. 1. L. 135-137.
28. Ne-farmaceutas. Pražuvusios spėkos. (Undone potency.) Vilniaus žinios 1906;37:1.
29. Valeika M. Prie farmaceutų klausimo. (The matter of pharmacists.) Vilniaus žinios 1906;133:2-3.
30. Valeika M. Farmaceutų sąjunga. (The union of pharmacists.) Viltis 1909;47:2.
31. Metams sukakus. (One year had turned.) „Aušrinės“ priedas „Farmaceutų reikalai“ 1912;3:21.
32. Kašinskas J. Atviras laiškas farmaceutams. (The open letter to pharmacists.) Viltis 1911;5:3.
33. Šilkaitis V. Farmaceutų dalykai. (The matter of pharmacists.) Viltis 1911;9:2.
34. Pranešimai. (Reports.) „Aušrinės“ priedas „Farmaceutų reikalai“ 1912;2:149.
35. Grinius K. Farmaceutų ir medikų reikalai. (The matters of pharmacists and physicians.) Lietuvos žinios 1911;16:1.
36. Zigmantinis J. Prie farmaceutų suvažiavimo. (About convention of pharmacists.) Lietuvos žinios 1911;22:2.
37. „Aušrinės“ priedas „Farmaceutų reikalai“ 1911;2:150.
38. Atsakai. (In response.) „Aušrinės“ priedas „Farmaceutų reikalai“ (Vilnius) 1912;3:32.
39. S-us. A. Farmaceutų reikalai. (The matters of pharmacists.) Lietuvos žinios 1914;139:1-2.
40. Šukevičius E. Maskvos lietuviai farmaceutai ir laikraštis „Medicina ir gamta“. (Lithuanian pharmacists in Moscow and the newspaper “The medicine and nature”.) Lietuvos žinios 1914;55:1-2.
41. Sutkus A, Narbutas V. Draugų farmaceutų žiniai. (To friends pharmacists.) Lietuvos žinios 1914;187:4.
42. LCVA. (Lithuanian Central State Archive.) F. 1733. Ap. 2. B. 55. L. 1.

Straipsnis gautas 2007 12 20, priimtas 2008 05 07

Received 20 December 2007, accepted 7 May 2008